

УДК 332.146.2

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/3-97-9>

Стручок Н. М.

Вітер О. М.

Кишин О. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ КЛАСТЕРНОЇ КОНЦЕПЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

В статті розкрито зміст поняття «кластерна концепція», окреслено позитивні ефекти розвитку кластерної концепції, як форми організації ведення бізнесу для економічної безпеки країни. Відзначено ключові інструменти та напрями підтримки кластерів в національних програмах країн міжнародного економічного простору. Відзначено економічну ефективність кластерів, що реалізується з врахуванням детермінантних принципів. Визначено ключові джерела фінансування кластерних об'єднань в глобальному бізнес-середовищі. Узагальнено ключові перешкоди розвитку кластерної концепції та їх вплив на економічну безпеку країни. Відзначено в структурі Global Innovation Index 2021 вагу показника «становище кластерного розвитку», як складової частини індексу бізнес-середовища. Окреслено місце України в структурі Global Innovation Index 2021.

Ключові слова: кластер, кластерна концепція, економічна безпека, бізнес-середовище, Global Innovation Index.

Постановка проблеми. Становище в якому описалась національна економіка в умовах зовнішніх загроз свідчить про відсутність можливостей її зростання, як результат низький рівень подальшого економічного розвитку. В умовах загострення конкуренції та посилення економічної нестабільності, як на світовому так і на регіональному ринках гострої актуальності набуває потреба розвитку інтеграційних об'єднань, які дозволяють в багатьох аспектах розв'язати суперечності між обмеженістю ресурсів і необхідністю їх використання.

Динамічні процеси в умовах глобального економічного простору, базуючись на засадах інтеграції, сприяють виникненню та формуванню організаційних форм діяльності для забезпечення економічної безпеки країни. Кожний учасник глобального світового ринку прагне високої конкурентоздатності, інноваційних наукомістких технологій та набуття конкурентних переваг у порівнянні з іншими гравцями.

Тому суб'єкти економічної діяльності об'єднуються у кластери, що дозволяє розвинути власну спеціалізацію та виробляти продукт чи послугу так, як ніхто інший. Кластери формують особливий економічний простір з метою збільшення економічного добробуту, експорту продукції та послуг, входу у зону вільної торгівлі, трансферу технологій, капіталу та робочої сили.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Кластери, як економічну категорію організації бізнесу визначено у наукових публікаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема Базилевич В., Варналій З., Войнаренко М., Михасюк І., Мокій А., Мочерний С., Савельєв Є., Савченко В., Сизоненко В., Соколенко С., Жозета П., Лемера Е., Маршала А., Кітінга М., Портера М., Радеби Д., Розенфельда О., Ругмана А., Самуельсона П., Сороса Дж., Свена М., Якобса В.Д., Янга Л. Наукові напрацювання вчених визначили засади кластерної концепції, окреслили процес формування кластерної форми організації підприємницької діяльності, ефективність та ефективність кластерної концепції у різних галузях економіки. Проте відсутні глибинні наукові дослідження, щодо впливу кластерної концепції в забезпеченні економічної безпеки країни, що актуалізує наше дослідження.

Метою статті є обґрунтування ефективності кластерної організаційно-правової форми об'єднання, як інструменту формування економічної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Засновником кластерної теорії в 90-х роках минулого століття став американський економіст, професор Гарвардської школи бізнесу Майкл Портер. Він визначив кластер як «сконцентровану за географічною ознакою групу взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників, постачальників послуг, фірм у відповідних галузях, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій (університетів, агентств стандартизації, а також торговельних об'єднань) в певних галузях, які конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу» [1].

За висновком українського економіста Войнаренко М., формування кластерних моделей в економіці знаходиться між двома умовно окресленими «трикутниками»: кластерноутворюючим трикутником – три «К» і кластерно підтримувальним – три «С». Перший трикутник, що суттєво впливає на створення кластерів, включає три «К»: концентрацію, комунікацію і конкуренцію, а другий, що сприяє якісним змінам в результаті створення кластерів – три «С»: спеціалізацію, співробітництво і синергію [2, с. 75–86].

Соколенко С. І. відмічає, що кластери можуть включати як невелику, так і значну кількість підприємств, різних за масштабами і обсягами виробництва, а також у різних комбінаціях і пропорціях. Центри кластерів можуть формуватися як у традиційних галузях економіки, маючих географічну концентрацію, так і у підприємницьких структурах комерційного сектора і сфери послуг. Нерідко центри кластерів можуть служити інноваційні центри, технопарки, університети, науково-дослідні інститути й інші організації [3, с. 51–52].

Проаналізувавши наукові підходи до визначення терміну «кластер», як ключового фактору ефективності різними авторами, необхідно відзначити, що не існує єдиної сталої думки науковців, щодо даного поняття. Тому на нашу думку, кластер – це об'єднання географічно близьких взаємопов'язаних компаній, в тому числі підприємств, які мають єдину мету у своїй діяльності та отримують підтримку від держави чи місцевих органів влади.

В межах певної території кластер дає можливість за рахунок залучення інших суб'єктів підприємницької діяльності супутніх галузей розвивати бізнес комплексно, забезпечуючи тим самим належний рівень економічної безпеки. Кластери краще, ніж окремі галузі вирішують такі проблеми, як: взаємодоповнюваність між галузями, маркетинг, дослідження потреб споживачів, поширення інновацій, навичок, інформації. Ці зв'язки мають вирішальне значення під час конкурентної боротьби, підвищенні продуктивності, поширенні інновацій забезпечуючи тим самим економічну безпеку галузі, ринку, країни.

Створення кластерів як організованої системи дифузії інформації і технологій дає можливість швидко впроваджувати зміни, модернізувати технології за рахунок гнучкості. В кластерах поширений досвід розподіляти витрати між всіма учасниками, що значно здешевлює вартість дослідів ринку, експериментів, що дає можливість мати чітке бачення ситуації на ринку отримати інформацію швидше ніж конкуренти та якісно її проаналізувати. Ці переваги мають значний вплив на швидкість та якість прийняття стратегічних рішень для забезпечення економічної безпеки країни. Однією з позитивних рис кластерів є підвищення показників підприємств – учасників кластерного об'єднання.

Виділяють позитивні ефекти розвитку кластерів як форми організації ведення бізнесу для економічної безпеки країни (рис. 1).

Економічна ефективність кластерів реалізується на основі принципів:

- тенденція до задоволення потреб споживачів на найвищому рівні;
- мінімальна кількість рівнів ієрархії, так як в складі кластеру функціонують різні підприємства, які можуть вирішити більшість завдань від замовника;
- існування інтегрованої інформаційної системи, що дозволяє сконцентруватись на виконанні важливих завдань;
- максимально швидка реакція на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі, адаптація до нових умов;
- максимально гнучка організаційна структура;
- самоорганізація на високому рівні;
- використання гнучких форм конкуренції з переважанням кооперації та співробітництва над домінуванням і поглинанням.

На загальнодержавному рівні кластери, розглядають як інструмент організації бізнес-середовища та підтримки тим самим належний рівень економічної безпеки країни. Окремо слід виділити

напрями та інструменти державної підтримки, які закладені в кластерні політики. Згідно загальноєвропейського дослідження проведеного в 2021 році, що охопило 29 кластерних програм, як мінімум дві третини з них спрямовані на підтримку участі малих середніх підприємств, міжнародну та секторну співпрацю, фінансування дослідницьких проектів та кластерного менеджменту. Повний перелік наведено на рисунку 2.

Кластерні організації часто запрошують брати участь в урядових конкурсах. Коло зацікавлених сторін та річні бюджети різняться (для прикладу, фінансування у Франції складає 144 млн. євро). Серед аспектів, що оцінюються як дуже важливі для підтримки подальшого розвитку кластерів це: розвиток компетенцій, навчання, проведення інформкампаній та С2С конференцій, а також фінансування досліджень та розробок. При цьому, 28 з 30 державних та 16 регіональних програм надають фінансування кластерних організацій (рис. 3).

На шляху кластеризації національної економіки країни існує низка перешкод. На думку Каніщенко Н.Г., передумовами, важливими чинниками формування кластерів, рушійними силами їх функціонування та розвитку в межах національної економіки України можна вважати:

- інноваційний потенціал;
- структуру національної економіки, що створює умови поширення кластерної моделі розвитку;
- відповідність національних параметрів економічного розвитку світовим вимогам і стандартам;
- природно-географічні чинники, що визначають конкурентні позиції учасників кластерних об'єднань;
- розвиток коопераційних зв'язків між підприємствами, що будуть впливати на функціонування кластерів;
- наявність висококваліфікованих менеджерів тощо [10].

Шпильова Ю.Б. виділяє наступні чинники стримування розвитку вітчизняних кластерів:

- відсутність нормативно-правового забезпечення створення та функціонування кластерів на регіональному та державному рівні та достатнього інформаційного забезпечення їх розвитку;
- незацікавленість малого та середнього бізнесу в об'єднанні;
- відсутність досвіду функціонування кластерів тощо [11].

У зв'язку з відсутністю в Україні будь-якого офіційного нормативно-правового документа або затвердженої програми впровадження кластерного

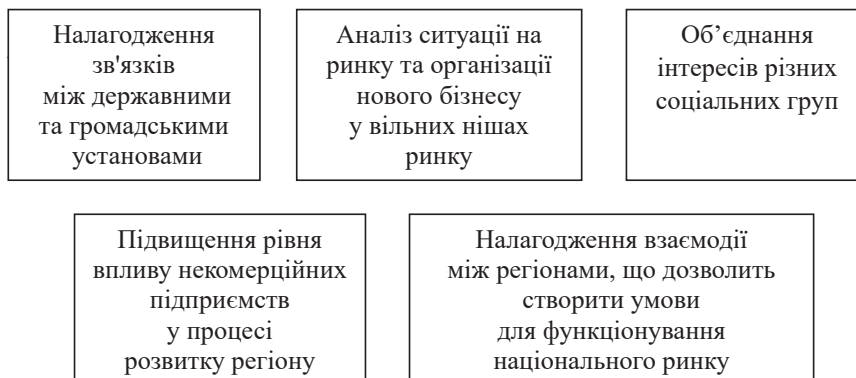

Рис. 1. Позитивні ефекти від розвитку кластерів у формування економічної безпеки країни

Джерело: [4]

Рис. 2. Інструменти та напрями підтримки кластерів в національних програмах, %

Джерело: [9]

Рис. 3. Джерела фінансування кластерів, %

Джерело: [9]

підходу до регіонального розвитку, цей процес в країні набув безсистемного характеру. В окремих регіонах країни мають місце спроби самостійно ідентифікувати і структурувати кластери. Але робиться це все без урахування пріоритетів соціально-економічного та інноваційного розвитку як окремих регіонів, так і країни в цілому.

Для аналізу ефективності інноваційних стратегій регіонального розвитку доцільно звернутись до рейтингу Global Innovation Index, що з року в рік складається Корнельським університетом, бізнес-школами INSEAD та WIPO. У наступній таблиці наведено показники та рейтингову оцінку України за ключовими субіндексами за 2015, 2018–2021 роки (табл. 1).

Таблиця 1

Рейтингове місце України за Global Innovation Index, 2015, 2018–2021 р.

Індекси	2015 рік	2018 рік	2019 рік	2020 рік	2021 рік
Інституції	98	107	96	93	91
Людський капітал та R&D	36	43	51	39	44
Інфраструктура	112	89	97	94	94
Ринкове середовище	89	89	90	99	88
Бізнес середовища	78	46	47	54	53
Становище кластерного розвитку	122	98	98	91	90
Знання та технології	34	27	28	25	33
Креативна складова	75	45	42	44	48
Загальний рейтинг	64	43	47	45	49

Джерело: побудовано на основі [5–9]

Як можна побачити з таблиці 1, протягом аналізованого періоду загальна позиція України з-поміж 140 держав підвищилась, порівняно з 2015 роком, Україна просунулась на 19 позицій вгору. Деякі аспекти, такі як Людський капітал та R&D, ринкове середовище, погіршили свої бали та опинились на нижчих позиціях, порівняно з 2015 роком. Розвиток Інституцій залишився на тому ж рівні, що доводить неефективність впровадженої державної політики у аспекті сприятливого політичного середовища, відповідної нормативно-правової бази та ступеню легкості ведення бізнесу. Окремим субіндексом Бізнес-середовища методологією виділено Становище кластерного розвитку, рейтинг якого зріс за 2015 до 2021 року на 31 позицію, що свідчить про розвиток кластерних ініціатив в Україні.

Економічне становище України в умовах сьогодення, загрози та виклики для формування належного рівня економічної безпеки країни не

можливе без інтегрованого підходу до організації підприємництва. Зростання продуктивності і, як наслідок, зростання ефективності діяльності підприємств – це саме ті причини, за якими в країні необхідно проводити кластерну політику. Підприємствам стає вигідніше розташовуватися поруч один з одним, навіть якщо вони конкуренти. Це необхідно для використання загальної інфраструктури, близькості ринку праці та знань. Таким чином відбувається зростання продуктивності взаємодоповнюваність стимулювання появи нових підприємств, поліпшення якості продукції, активізація інвестиційної діяльності прагнення до інновацій поява нових інвесторів, доступ до спеціалізованих факторів виробництва, зростання рівня освіченості кадрового складу, зниження витрат використання досвіду та інформації інших зростання прибутку, економія за рахунок масштабу використання загальних ресурсів.

Список використаних джерел:

1. Porter M. E. Clusters and the New Economics of Competition. Cambridge : Harvard Business Review, 1998. 16 p.
2. Войнарченко М. Кластери в інституційній економіці : монографія. Хмельницький : ХНУ ТОВ «Триада-М», 2011. 502 с.
3. Соколенко С. Кластери в глобальній економіці. Київ : Логос, 2004. 848 с.
4. Фінагіна О. В., Захарова О. В., Скібська К. О. та ін. Концептуальні засади підтримки малого та середнього бізнесу в Україні: питання кластеризації та бізнес-інкубації : колективна монографія / за ред. проф. Фінагіної О. В. Черкаси : Видавець Пономаренко Р. В., 2018. 158 с.
5. The Global Innovation Index 2015. Cornell University, INSEAD. 2015. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf
6. The Global Innovation Index 2018. Cornell University, INSEAD. 2018. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf
7. The Global Innovation Index 2019. Cornell University, INSEAD. 2019. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf
8. The Global Innovation Index 2020. Cornell University, INSEAD. 2020. URL: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf
9. The Global Innovation Index 2021. Cornell University, INSEAD. 2021. URL: <https://www.insead.edu/newsroom/2021-global-innovation-index-2021-innovation-investments-resilient-despite-covid-19-pandemic>
10. Шпильова Ю. Б. Кластеризація у сфері торгівлі як основа підвищення її ефективності. *Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. пр.* 2012. Вип. 24-25. С. 148–152.
11. Каніщенко Н. Г. Кластери як фактор інноваційного розвитку регіонів. Роль інноваційних моделей розвитку у підвищенні конкурентоздатності товарів та послуг : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів і молодих вчених. Донецьк, 2006. С. 111–113.

References:

1. Porter M. E. (1998) Clusters and the New Economics of Competition. Cambridge: Harvard Business Review, 16 p.
2. Voinarenko M. (2011) Klasteri v instytutsiinii ekonomitsi: monohrafiia [Clusters in institutional economy: monograph]. Khmelnytskyi: KhNU TOV "Triada-M", 502 p.
3. Sokolenko S. (2004) Klasteri v hlobalnii ekonomitsi [Clusters in the global economy]. Kyiv: Lohos, 848 p.
4. Finahina O. V., Zakharova O. V., Skibska K. O. (ed.) (2018) Kontseptualni zasady pidtrymky maloho ta serednoho biznesu v Ukraini: pytannia klasteryzatsii ta biznes-inkubatsii: kolektyvna monohrafiia [Conceptual principles of supporting small and medium-sized businesses in Ukraine: issues of clustering and business incubation: collective monograph] / za red. prof. Finahinoi O. V. Cherkasy: Vydavets Ponomarenko R. V., 158 p.
5. The Global Innovation Index 2015 (2015) Cornell University, INSEAD. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_gii_2015.pdf
6. The Global Innovation Index 2018 (2018) Cornell University, INSEAD. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf
7. The Global Innovation Index 2019 (2019) Cornell University, INSEAD. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2019.pdf
8. The Global Innovation Index 2020 (2020) Cornell University, INSEAD. Available at: https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2020.pdf
9. The Global Innovation Index 2021 (2021) Cornell University, INSEAD. Available at: <https://www.insead.edu/newsroom/2021-global-innovation-index-2021-innovation-investments-resilient-despite-covid-19-pandemic>
10. Shpylova Yu. B. (2012) Klasteryzatsiia u sferi torhivli yak osnova pidvyshchennia yii efektyvnosti [Clustering in the field of trade as a basis for increasing its efficiency]. *Stratehiia ekonomichnoho rozvytku Ukrainy: zb. nauk. pr.*, vol. 24-25, pp. 148–152.
11. Kanishchenko N. H. (2006) Klasteri yak faktor innovatsiinoho rozvytku rehioniv. Rol innovatsiinykh modelei rozvytku u pidvyshchenni konkurentozdatnosti tovariv ta posluh [Clusters as a factor of innovative development of regions. The role of innovative development models in increasing the competitiveness of goods and services]: materialy VIII Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv i molodykh vchenykh. Donetsk, pp. 111–113.

Struchok Nataliia

Viter Oleksandra

Kylyn Oksana

Ivan Franko National University of Lviv

INTERNATIONAL EXPERIENCE OF USING THE CLUSTER CONCEPT IN ENSURING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

Summary

The article reveals the meaning of the cluster concept, outlines the positive effects of the development of the cluster concept as a form of business organisation for the economic security of the country. A general interpretation of the definition of a cluster as an association of geographically closely related enterprises, including enterprises that have a single goal in their activities and receive support from the state or local authorities. The main instruments and areas of cluster support in the national programmes of the countries of the international economic space have been identified. The main sources of financing cluster associations in the global business environment are identified. The creation of clusters as an organised system of information and technology diffusion makes it possible to quickly implement changes and modernise technologies due to their flexibility. The economic efficiency of clusters, which is implemented taking into account the determinant principles: the tendency to meet the needs of consumers at the highest level, the minimum number of hierarchical levels, as the cluster includes various enterprises that can solve most of the tasks of the customer, the existence of an integrated information system, which allows to concentrate on the performance of important tasks, the most flexible organisational structure. The obstacles in implementing the cluster concept and its consequences on the economic security of the nation have been outlined. The efficacy of clusters is justified by adhering to specific principles, including the following: the tendency to satisfy consumer needs at the highest level, the minimum number of hierarchical levels, the existence of an integrated information system, the fastest reaction to changes in the internal and external environment, adaptation to new conditions, a maximally flexible organisational structure, self-organisation at a high level, use of dynamic forms of competition with cooperation and collaboration prevailing over domination and acquisition. The Global Innovation Index 2021 highlighted the weight of the "state of cluster development" indicator as part of the business environment index. Furthermore, the paper outlines the place of Ukraine in the structure of the Global Innovation Index 2021.

Keywords: cluster, cluster concept, economic security, business environment, Global Innovation Index.